

Centre for Economic and Regional Studies of the Hungarian
Academy of Sciences – Institute of World Economics
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világgazdasági Intézet

Kihívások

224.

2017 április

Szigetvári Tamás

EURÓPAI INTEGRÁCIÓ ÉS/VAGY KELETI NYITÁS.

TÖRÖK DILEMMÁK A 21. SZÁZAD ELEJÉN

Kh

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világgazdasági Intézet

Kihívások 224. szám (2017) 2017. április 10.

Európai integráció és/vagy keleti nyitás. Török dilemmák a 21. század elején

Szigetvári Tamás
tudományos főmunkatárs

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világgazdasági Intézet

Jelen elemzésben kifejtett vélemények és következtetések nem minden esetben tükrözik a Világgazdasági Intézet, illetve a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont kutatóinak véleményét, vagy a Magyar Tudományos Akadémia álláspontját

Európai integráció és/vagy keleti nyitás. Török dilemmák a 21. század elején

Szigetvári Tamás¹

Bevezetés

Törökország fő orientációs dilemmáját a huszonegyedik század első évtizedeiben: folytassa-e a korábbi évtizedek egyértelműen euró-atlanti, az országot mindenáron a Nyugathoz kötő, a nyugati modernizációs utat követő politikáját, vagy a keleti gyökereihez visszatérve keressen magának alternatív fejlődési utat. Törökország – Huntington szavaival – szétszakított ország (torn country), amely kultúrája alapján muszlim maradt, jogrendszere és törekvései azonban egy másik civilizáció, a Nyugati felé irányították. A hidegháború alatt a Nyugati kötődés erős volt és külső támogatást is kapott, a hidegháborút követően azonban a valós identitás kérdése ismét előkerült. A korábbi, szekuláris alapokon álló, és a nyugati minta átvételét szorgalmazó kemalista modell mellett/helyett egyre inkább egy iszlámon alapuló, de – az iszlám fundamentalistákkal ellentétben – a nyugati modellt alapjaiban el nem vető modernizációs ideológia térnyerését figyelhetjük meg. A török gazdasági szereplők (főként ún. 'anatóliai tigrisek', az elmúlt évtizedekben sikeres megerősödött konzervatív, vallásos vállalkozói réteg) esetében jellemzővé vált egyfajta muszlim 'kálvinizmus', amely az evilági gazdasági sikereket, a globalizáció előnyeinek kihasználását hangsúlyozza, de mindezt az iszlám keretei között, az iszlám erkölcsiségének

¹ tudományos főmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, Budaörsi út 45, H-1112 Budapest, Hungary. Email: szigetvari.tamas@krtk.mta.hu

betartásával, jól példázva az iszlám és a modern kapitalizmus összeegyeztethetőségét. Ugyanakkor Törökországnak régi törekvése, hogy a Kelet és Nyugat közötti híd szerepét tölthesse be. Ahogy a törökök szeretik állítani: ők a Nyugat legkeletibb és a Kelet legnyugatibb része, akik egyszerre értik a nyugati és a keleti gondolkodást, így természetes mediátorok a két civilizáció között. A híd szerepen túlmutató cél azonban, hogy Törökország regionálisan, sőt, globálisan is meghatározó tényező legyen, amely vonzó pólus a környező régióknak, Egy olyan Törökország, amely képes ötvözni a két gondolkodás és a két civilizáció elemeit, és ezáltal a 21. évszázad egyik legsikeresebb és legversenyképesebb társadalmává válhat.

Az európai út

A Nyugathoz való közeledés már az Oszmán-birodalom idejében megkezdődött, a nyugati jog- és intézményrendszer fokozatos átvétele mellett a birodalom a 19. század közepére többé (vagy inkább kevésbé), de integrálódott a kapitalista világrendbe. Az iszlám és a nyugati rendszer ötvözése azonban nem vált sikeressé, a birodalom gazdaságilag nem tudta felvenni a versenyt a nagyhatalmakkal, és a 20. század elejére felbomlott.

Az 1923-ban létrejött török nemzetállam teljes radikálissal a nyugati civilizáció átvétele mellett tette le a voksot. Kemal Atatürk Európában, az európai civilizáció minél teljesebb átvételében látta Törökország modernizációs útját. Ahogy Abdullah Cevdet, az Atatürk gondolkodását leginkább meghatározó török értelmiségiek egyike írta: „Csak egy civilizáció létezik, az európai. Ezt kell átvenni rózsáival és tüskéivel együtt.”² Az új török vezetés az iszlámot tartotta felelősnek az elmaradottságért, az arabokat pedig árulóknak tartotta, hiszen az angolokkal összejátszva az Oszmán Birodalom felbomlásáért harcoltak. A modern Törökország létrejötte ezért radikális szakítást jelentett a korábbi oszmán, és részben a muszlim hagyományokkal is. Nem csak törvényeit, de írásrendszerét, naptárát, öltözködési szokásait is lecserélte. Az iszlámot kiszorították a közéletből, politikai és gazdasági értelemben is az európai országok

² Lewis 1965: 231.

váltak az elsődleges partnerekké, míg a szomszédos régióval fenntartott kapcsolatok kisebb prioritást kaptak.

A kemalista modellre épülő modernizációs út azonban felemás sikert ért el: Törökország ugyan betagozódott az euro-atlanti intézményrendszerbe (Európa Tanács, NATO, OECD), de az európai integráció a megkötött társulás, majd később a vámuniós megállapodás ellenére máig sem fogadta tagjai közé. Sokáig a török gazdaság elmaradottsága volt a fő ellenérv, mára azonban ez már egyre kevésbé tartható.

A török gazdaság és a gazdaságpolitika

A török gazdaság az elmúlt évtizedben, az AKP kormányzat alatt³ bámulatos fejlődést produkált mind saját korábbi, mind a régió országaira jellemző teljesítményhez viszonyítva.⁴ A 2002 és 2007 közötti években az átlagos GDP-növekedés 6,8 százalékos volt, amivel világviszonylatban is a leggyorsabban növekvő országok csoportjába tartozott Törökország. A 2008 válság jelentősen visszavetette ugyan a gazdaságot, 2010-2011-ben azonban 10% körüli éves növekedési rátákkal gyakorlatilag „visszapattant” a török gazdaság. A 2012 utáni években a növekedés lassulni látszott, az éves átlagos növekedés 3,3 százalékra csökkent. A GDP számítás módszertanának változtatása (2016 végén) azonban visszamenőleg megváltoztatta az adatokat, többnyire jóval magasabb értékeket adva meg a 2012 utáni időszakra.⁵ Mindezek alapján a 2012 és 2015 közötti éves átlagos gazdasági növekedés a korábban jelzett közel duplájára, 6,1%-ra emelkedett, amivel Törökország ismét a világ legdinamikusabban növekvő országainak egyikévé avanszált. Az optimista képet árnyalja, hogy a 2016-os GDP-növekedés értéke az új számítási módszer alapján is 2,1%-ra esett vissza, vagyis valami probléma mégis adódik a növekedési pályával. Ráadásul a hivatalos munkanélküliségi adat 11,3 százalék, az elmúlt időszakban szintén emelkedett. A folyó fizetési mérleg hiánya 6-8 százalék, ami a török gazdaság óriási külső finanszírozási igényét, és így sérülékenységet is mutatja. A

³ Az AKP iszalmista gyökerű párt, amely Recep Tayyip Erdoğan vezetésével 2002 óta van hatalmon.

⁴ Öniş-Kutlay, 2013, 1415.

⁵ Ennek okairól részletesebben Yilmaz et al (2017). A változások mögött alapvetően az állt, hogy Törökország következetesebben alkalmazta az ENSZ és az EU számítási ajánlásait, illetve hogy pontosabb adatgyűjtési módszereket vezetett be.

török líra pedig 2016-ban 20 százalékkal értékelődött le a dollárhoz képest, ami szintén növekvő kockázatokat sejtet.

Bár ez az Európai Unió országainak teljesítményéhez viszonyítva Törökország esetében jelenleg is viszonylag jó, 3% körüli vagy azt meghaladó növekedési kilátás prognosztizálható, mégis sokan a feltörekvő országokat sújtó „middle income trap” (vagyis a közepes jövedelműek csapdájának) jeleit látják a török gazdaságban. A „csapda” elkerülése érdekében Törökországnak további komoly szerkezeti reformokra lesz szüksége, nagyobb hangsúlyt helyezve a kutatás-fejlesztésre, a nagyobb hozzáadott értékű exporttermékek súlyának növelésére.⁶

Mennyiben képes és kész megteremteni a versenyképesség ezen feltételeit az iszlám alapokon álló AKP által folytatott török gazdaságpolitika?

Az iszlám sokáig teljesen ki volt szorítva a szekularizált török közéletből, és csak a hetvenes évektől jelenhettek meg az iszlámra hivatkozó pártok – ám ezek sorsa is többnyire a betiltás volt. A 2001-ben létrehozott AKP azonban nemcsak politikai szemléletében, de gazdasági megközelítésében is jelentősen eltért korábbi évtizedek irányvonalától. Szemben sok iszlamista irányzattal, az AKP nem utasítja el alapjaiban a nyugati típusú modernizációs utat, sőt, a kemalista örökség számos eleme (pl. török nacionalizmus) is meghatározó eleme maradt ideológiájuknak. Ugyanígy – lévén a párt bázisát adó társadalmi csoportok meghatározó része a globalizációs folyamat haszonélvezői közé tartozik – a globalizációt is inkább lehetőségként, mintsem az identitásukat fenyegető folyamatként élik meg. Mindez az AKP gazdaságpolitikájában is megnyilvánult, erőteljesen a magánszektor, ezen belül is a vállalkozói szféra erősítésére helyezte a hangsúlyt. A gazdasági növekedést és a szerkezet-átalakítást tette politikai prioritásává, melynek a beruházási környezet javítása is velejárója volt. Az új török politika tehát erőteljesen versenyképesség-orientáltnak mondható.

A nyolcvanas évek török reformjai a túl korai pénzügyi liberalizáció és a fiskális fegyelem hiánya miatt voltak sikertelenek. Az özali reformok sokszor a törvényhozást megkerülő közvetlen kormányzati beavatkozásokon alapultak, ami a pénzügyi fegyelemre is negatívan hatott vissza. A növekedés érdekében a monetáris lazítást is

⁶ Şimşek, 2014

megengedhetőnek tartotta, a magas infláció viszont hosszú távon nagyban rontotta a növekedési potenciált. A kilencvenes évek második felétől a kettős külső nyomás (EU, IMF) számos intézményi reformot kényszerített ki Törökországban, amely a központi bank függetlenségét, valamint a bank- és versenyfelügyelet megerősödését eredményezték.

Ünay a 'competition state' elméletére alapozva vizsgálja meg a török fejlődés elmúlt időszakát.⁷ Ez alapján úgy találta, hogy a kétezres évek után Törökországban is felerősödtek a 'poszt-washingtoni' versenyképességi tényezők. Ennek elemeként az inflációs expanzionizmust felváltotta a neoliberális monetarizmus, a kormányzás makrogazdasági elemei helyett a mikrogazdasági elemek dominálnak, az extenzív beavatkozás helyett stratégiai célkijelölés a cél, a jólét-maximalizálás helyett inkább az innováció és profitabilitás, míg a geostratégia és nemzeti biztonság helyett gazdaságdiplomácia eszközökkel a piaci részesedés növelése vált fontossá. Ezek közül most elsősorban az utóbbi elemet vizsgáljuk meg részletesebben.

A török külpolitika változása

A török önértelmezés és ezzel összefüggésben a török külpolitika is megváltozott a kétezres évek elejétől. 2002 és 2005 között még az erőltetett „európaizálás” volt jellemző, ami részben belpolitikai célokat szolgált (a demokratizálás révén gyengíteni a hadsereg politikai súlyát), részben az európai csatlakozási tárgyalások megkezdésének feltételeit igyekezve teljesíteni. Nagyrészt a nehézkessé váló EU-csatlakozási folyamat következményeképpen a 2007-es választások után jelentősebb változások kezdődtek a török külpolitikában. Felértékelődtek a szomszédos régiók, a kétoldalú kapcsolatok javítására törekedtek. A török külpolitika alapelvévé a „zéró problémát” tették, melynek jegyében Ankara igyekezett azon országokkal is normalizálni kapcsolatát (pl. Örményországgal, Görögországgal), amelyekkel korábban inkább a konfrontálódás volt jellemző.⁸ Ahmet Davutoğlu, aki a miniszterelnök tanácsadójából külügyminiszter, majd miniszterelnök lett, úgy fogalmazott: Törökország egy olyan regionális hatalom, amely

⁷ Ünay 2012

⁸ Davutoğlu 2012

túl sokáig feledkezett meg a szomszédjairól.⁹ Az új politika reaktív helyett pro-aktív igyekezett lenni. Sokan ugyanakkor a törökök külpolitikai aktivizmusában egyfajta „neo-oszmanizmust” véltek felfedezni.¹⁰ Bár ezt a hivatalos török álláspont nem fogadta el, és egyfajta negatív beállítást érzett mögötte, az kétségtávol igaz, hogy Törökország a környező, egykor az Oszmán Birodalom részét képező térségekben vált a legaktívabbá: a Balkánon, a Kaukázusban és a Közel-Keleten.

Az aktivitás legfontosabb eleme a növekvő török soft power¹¹ volt. Ennek fő elemei a gazdaság, amely a nyolcvanas években megindult változásokra építve, de a kétezres évek elejére lett képes sikeresen integrálódni a világ gazdaságba; a fiatal és dinamikus török társadalom, és a viszonylag erős és aktív civil-szféra; és a növekvő kulturális befolyás, amely sok más tényező mellett a török filmipar alkotásainak elsősorban a környező régiókban mutatkozó páratlan népszerűségén is tetten érhető.

Mindezek új narratívába helyezték Törökországot, más országok számára is 'vonzó' modellt, amit a török külpolitika és diplomácia ki is tudott aknázni, részben az oszmán-török történelmi, kulturális hagyomány pozitív elemeit hangsúlyozva, részben a modern társadalmi-gazdasági fejlődés sikereire építve.¹² A megvalósítást nagyban segítette az a részben már régóta létező, de új tartalommal megtöltött, részben újonnan kiépülő intézményrendszer, amely nagyban hozzájárult a pozitív kép terjesztéséhez. Az 1992-ben létrehozott Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökség, a TIKKA 46 országban 50 irodát tart fenn a török fejlesztési programok koordinálására, a 2007-ben létrehozott Yunus Emre kulturális intézethálózatnak 10 év után már 36 országban 44 intézete működött, míg a török Vörös Félhold, a Kızılay, a törökországi és külföldi humanitáriánus akciókat szervezi.¹³

⁹ Davutoğlu 2010

¹⁰ A neo-oszmanizmus jelenségét a szakirodalom széles körben tárgyalja, mint a korábbi Oszmán Birodalom által uralt területekre koncentrált befolyás-szerzés politikája.

¹¹ A 'soft power' fogalma, amit Joseph Nye vezetett be a külpolitikai gondolkodásba az 1980-as években, az érdekérvényesítés alternatív formáját takarja. A 'soft power' azon tényezőkön alapszik, amelyek vonzóvá teszik az országunkat mások számára, így képesek vagyunk hatást gyakorolni rá.

¹² Kalin 2011: 11

¹³ Az egyes szervezetekre vonatkozó adatok az érintett intézmények honlapjairól származnak, és a 2017. áprilisi állapotokat tükrözik.

Kirişci szerint ugyanakkor a külpolitikai változások mögötti legfontosabb tényezőként a „kereskedő állam” (trading state) koncepciót találhatjuk.¹⁴ Az 1980-tól kezdődő liberalizációs folyamat megnövelte az export jelentőségét, melynek sikerességéhez a harmonikus külkapcsolatok elengedhetetlenek voltak. Egészen a kilencvenes évek végéig azonban a politikai szempontok felülírták a gazdasági érdekek befolyását. A kétezres évek elejétől azonban a politika és a gazdaság közötti összefüggések egyértelműbbé váltak. Kirişci az AKP alatt elkezdődő zéró-probléma politika mögött tehát alapvetetően a gazdasági érdekek előtérbe kerülését látja.¹⁵

Az új török külpolitika 2007 és 2010 között élte „aranykorát”, ezt követően több tényező is a korábban jól működő politika gyengeségeit mutatta meg.¹⁶ Az Arab tavasz, majd a szíriai polgárháború kapcsán hozott kétes döntések (pl. Líbia esetében, a radikalizálódó iszlamista szervezetek támogatásával) nagyban csökkentették a törökök és személyesen Erdoğan „vonzerejét”. Az egyre bonyolultabbá váló közel-kelet helyzetben a török külpolitika nehezen találta meg az alapelveit leginkább szolgáló politikát: a gazdasági tényezők a háttérbe szorultak, és ismét felerősödtek a hagyományos biztonsági megfontolások (pl. a kurd-kérdés ismét központi tényezővé vált). Megnőtt a bonyolult szövetségi politikák jelentősége, ahol Törökország szembe került az Egyesült Államokkal (a szíriai kurd erők támogatása miatt), Oroszországgal és Iránnal (Aszad támogatása miatt), és az ISIS feltételezett támogatása szintén sokat rontott Törökország megítélésén.

Felmerült a kérdés, hogy hogyan alakultak Törökország külgazdasági kapcsolatai az elmúlt időszakban, mennyire volt sikeres a ’kereskedő állam’ koncepció.

Török külgazdasági kapcsolatok

Az Európai Unió (és tagállamai) hagyományosan Törökország legjelentősebb kereskedelmi partnerei. Az 1996-ban aláírt vámuniós szerződést török részről az EU-s ipari termékekkel szembeni vámok leépítése követte, ami jelentősen megnövelte a

¹⁴ Kirişci 2009

¹⁵ Kirişci 2009: 42

¹⁶ Coşkun 2016

Törökországba áramló európai termékek mennyiség. A vámleépítés azonban nem csak az importversenyt növelte, de jelentős hatással volt az ország működőtőke-vonzó képességére is, illetve a növekvő török versenyképesség az exportra is pozitívan hatott vissza. A török export a 2001-es 31 milliárdról 2006-ra 85 milliárd dollárra, 2012-re pedig 152 milliárd dollárra nőtt.

1. táblázat

A török export célrégiói

	2001		2006		2012		2016	
	millió dollár	%	millió dollár	%	millió dollár	%	millió dollár	%
Teljes	31.334	100	85.535	100	152.560	100	142.557	100
EU	17.546	56,0	47.934	56,0	59.240	38,8	68.357	48,0
Közel-Kelet	3.261	10,4	11.316	13,2	42.476	27,8	31.311	22,0
Egyéb Ázsia	1.331	4,2	3.942	4,6	10.581	6,9	9.685	6,8
FÁK	1.978	6,3	6.993	8,2	15.083	9,9	7.751	5,4
Észak-Afrika	1.149	3,7	3.396	4,0	9.448	6,2	7.756	5,4
Észak-Amerika	3.297	10,5	5.439	6,6	6.673	4,3	7.405	5,2
Fekete-Afrika	371	1,2	1.469	1,7	3.913	2,6	3.652	2,6

Forrás: TurkStat, saját számítások

Az Unió a török export elsődleges piacát jelenti, részesedése hosszú időn keresztül meghaladta az 50 százalékot. A 2007-et követő időszakban ugyan tovább emelkedett még az EU-országokba irányuló export mennyisége, a dinamikája azonban messze elmaradt más régiókéétól, főként az elhúzódó válságnak köszönhetően. Így az EU részesedése a török exportban 50 százalék alá csökkent a török exportban, sőt, 2012-ben már 40% alá. A Közel-Kelet részesedése viszont ugyanilyen arányban emelkedett ebben az időszakban, a 2006-os 13,2%-ról 27,8%-ra. Általánosságban elmondható, hogy a válság idején is jól teljesítő feltörekvő piacok növekvő kereslete jó alternatívát jelentett a törököknek, ahogy azok a régiók (pl. a Balkán) is, ahol esetleg az európaiak (olaszok, osztrákok, görögök) aktivitása csökkent. 2012 után azonban megfordult a trend, részben

az európai válság enyhülése, részben a közel-keleti helyzet kiéleződése miatt, és 2016-ban az EU részesedése ismét 48%-ra nőtt, míg a Közel-Keleté 22%-ra csökkent.

2. táblázat

Törökország legjelentősebb export partnerei (millió dollár)

	2001	2006	2012	2016
Németország	5.367	9.686	13.132	14.001
Nagy-Britannia	2.175	6.814	8.700	11.687
Irak	n.a	2.589	10.830	7.639
Olaszország	2.342	6.752	6.375	7.582
USA	3.126	5.061	5.614	6.623
Franciaország	1.895	4.604	6.805	6.023
EAE	380	1.986	8.177	5.407
Spanyolország	950	3.720	3.721	4.991
Irán	361	1.067	9.922	4.967
Hollandia	892	2539	3244	3.590
Szaúd-Arábia	501	983	3.679	3.174
Izrael	805	1.529	2.330	2.956
Egyiptom	421	709	3.681	2.733
Svájc	242	900	2.124	2.676
Románia	392	2350	2878	2.671
Lengyelország	241	1060	1758	2.651
Belgium	688	1381	2451	2.548
Bulgária	299	1568	1623	2.383
Kína	199	693	2.833	2.328
Algéria	422	1.020	1.813	1.736
Oroszország	924	3.238	6.683	1.733

Forrás: TurkStat

3. táblázat

Törökország legjelentősebb import partnerei (millió dollár)

	2001	2006	2012	2016
Kína	925	9.669	21.295	25.440
Németország	5.335	14.768	21.399	21.474
Oroszország	3.453	17.806	26.619	15.161
USA	3.261	6.260	14.131	10.868
Olaszország	3.484	8.650	13.344	10.219
Franciaország	2.284	7.240	8.589	7.365
Dél-Korea	759	3.556	5.660	6.384
India	355	1.579	5.843	5.757
Spanyolország	1.066	3.834	6.022	5.679
Nagy-Britannia	1.914	5.138	5.629	5.320
Irán	839	5.627	11.964	4.699
Japán	1.307	3.217	3.601	3.944
EAE	65	352	3.596	3.701
Lengyelország	168	1437	3058	3244
Belgium	985	2477	3690	3201
Hollandia	1042	2160	3601	3000
Csehország	126	682	2005	2561
Ukrajna	757	3.059	4.394	2.548
Svájc	1.227	4.014	4.305	2.503
Románia	481	2669	3236	2196
Bulgária	394	1663	2753	2140
Malájzia	239	934	1.278	1.997

Forrás: Turkstat

Ha az egyes országok szintjén vizsgáljuk az export és az import értékeinek változását az elmúlt évtizedre vonatkozóan, akkor is jól kirajzolódnak a közelmúltban lezajlott változások. Míg 2001-ben az EU nagyobb tagállamai és az USA voltak a török export fő célpontjai, addig 2012-ben Németországot Irak és Irán követte, és az 5. helyen az Egyesült Arab Emírátsok áll. 2016-ban ugyanakkor ismét a hagyományos európai partnereknél figyelhető meg növekedés, míg a közel-keleti országok és Oroszország esetében jelentős volt a visszaesés. Az import esetében Oroszország és Kína előretörése jól látható: Oroszország részben a növekvő török energiaszükséglet és a magas olajárak miatt vette át Németországtól a vezető pozíciót, az olajárak esését követően pedig Kína lett Törökország legjelentősebb importőre. Míg a legtöbb jelentős partnerrel deficitese a

török kereskedelmi mérleg, a közel-keleti országok esetében inkább a török többlet a jellemző. Különösen kiugró Irak példája, ahol török exporttal szemben gyakorlatilag nem áll iraki ellentételezés.

A feldolgozóipari export mellett komoly nemzetközi megrendelések vannak a török építőiparnak is. A hetvenes évek olajárrobbanása óta a törökök jelen vannak a közel-keleti országokban (kezdetben főként Líbia, majd Irak, Szaúd-Arábia és az Öböl-országok voltak a fő megrendelők), míg a kilencvenes évektől Oroszország, valamint a közép-ázsiai és a kaukázusi országok is egyre nagyobb arányban bízták meg a török építőipari cégeket. A dinamikus terjeszkedés a kétezres években is folytatódott, potenciális terjeszkedési területté vált a Balkán, de fokozni tudták jelenlétüket az újjáépülő Irakban és a dinamikusan fejlődő Perzsa-öböl menti arab országokban is. A szolgáltatói ágazat szereplői közül a telekommunikáció, valamint a pénzügyi-banki szektor képviselői is megjelentek a környező országokban, de más ágazatok – az egészségügy, az oktatás, a kultúra (török szappanoperák), illetve a turizmus – is a szolgáltatásexport fontos elemeit jelentik.

A beáramló tőke tekintetében szintén jelentős növekedés következett be az elmúlt évtizedben. A beáramlott külföldi tőke állománya 2015-ben 145 milliárd dollár volt, míg a más országokban működő török tőke állománya 20 milliárd dollár fölött van már.¹⁷ A Törökországba érkező FDI 75 százaléka az EU-országokból érkezett, ezen belül is a fő befektető Hollandia (15.8%), Ausztria (7%), Nagy-Britannia (6,9%). Az EU-n kívüli jelentős befektető az USA (8%), míg az Öböl-országok (Egyesült Arab Emírátsok, Katar Szaúd-Arábia: együtt 7%) vagy Oroszország (4%) növekvő befektetések ellenére egyelőre elmaradnak az európai országoktól.

Az utóbbi években megjelentek a kifelé irányuló török külföldi tőkebefektetések is. A 2013-ben mért 33 milliárdos török tőkeállomány legnagyobb részét a szolgáltató szektorban fektették be. Területi megoszlásban mintegy fele került az Európai Unióba. Európán kívül Azerbajdzsán a legkedveltebb ország (4,5 milliárd.), de fontos befektetési célpont néhány más szovjet utódállam (Kazahsztán, Oroszország, Grúzia) (1,4 milliárd dollár), az USA (1 milliárd dollár), Latin-Amerika (800 millió dollár, bár ez főként a

¹⁷ UNCTAD adatbázis

karib-tengeri szigetek adóparadicsomait jelenti), Észak-Afrika (460 millió dollár), a Nyugat-Balkán (400 millió) és Irán (260 millió dollár). Természetesen jelentősen eltér az egyes tőkebefektetések motivációja és összetétele: míg a karibi tőke kivitel leginkább néhány nagy szereplő off-shore ügyleteit takarja, addig a németországi, balkáni vagy iráni befektetéseknél néhány nagy (banki, kommunikációs) társaság mellett számos kis- és közepes vállalkozás szerepel.

Alternatívák és lehetőségek

Törökország ezer szálon kötődik Európához: továbbra is hivatalos tagjelölt, a csatlakozási tárgyalások elvileg folynak vele, 1996 óta tagja az európai vámunió tagja, részt vesz számos közös európai programban és kezdeményezésben. Ha az EU-török kapcsolatokról beszélünk, akkor tudnunk kell, hogy nagyon sok narratívában tárgyalhatók, amik különböző szinteken (nemzeti, EU, a kapcsolati és nemzetközi rendszer szintjén) adnak értelmezési keretet a kétoldalú folyamatoknak.¹⁸ Ilyen narratívák lehetnek nemzeti szinten a nyugatosodás vagy neo-ottomanizmus, EU-s szinten az európanizálódás, kapcsolati szinten a bővítés, a partnerség, vagy a gazdasági kooperáció narratívája, a rendszer-szinten pedig a Törökország, mint geo-stratégiai partner, de előkerül még az identitás tekintetében a Törökország, mint a híd, vagy akár a Törökország, mint a „más” narratívája is. Az EU-török kapcsolatok elmúlt hat évtizedében jellemző módon akkor történt jelentősebb kooperáció, amikor a fontosabb szereplők esetében hasonló, pozitív narratívák voltak jellemzőek, míg amikor egymással versengő, sokszor negatív narratívák váltak dominánssá, akkor inkább a konfliktusok dominálták a kapcsolatokat.¹⁹ Jelenleg a bővítési tárgyalások akadozása és a törökök valamint az unió részéről megnyilvánuló kritikus és sokszor ellenséges megnyilvánulások inkább a negatív narratívákat erősítik.

Ha Törökország az EU-n kívüli integrációs alternatívákat keres, akkor több lehetőség is felmerül. Az egyik a Sanghai Együttműködési Szervezet (Sanghai Ötök), amit 2001-ben hozott létre Oroszország, Kína és négy közép-ázsiai köztársaság. Bár a szervezet

¹⁸ Hauge et al 2016: 9

¹⁹ Hauge et al 2016: 21

kezdetben a biztonságpolitikai kérdésekre fókuszált (terrorizmus, szeparatizmus, szélsőséges mozgalmak, drogkereskedelem és bűnözés elleni közös fellépés), mára tevékenysége kiterjed közös infrastrukturális projektek megvalósítására (a közlekedés, az energetika, a telekommunikáció területeken), és gazdasági és kulturális témakörökben is rendszeres egyeztetéseket folytat. 2010-ben a elfogadták új tagok csatlakozásának lehetőségét, bár ténylegesen azóta sem bővült a szervezet. Számos ország (India, Pakisztán, Irán, Mongólia) megfigyelői státusban van, míg Törökország „dialogue partner” 2012 óta. Erdoğan ezzel kapcsolatban kijelentette: „Ha bekerülünk a Sanghai szervezetbe, búcsút mondunk az EU-nak. A Sanghai Ötök jobb – és sokkal erősebb is”.²⁰ A tényleges csatlakozás esélye ugyanakkor meglehetősen csekély, bár Oroszország és egyes közép-ázsiai tagok támogatnák, Kína kevésbé elkötelezett ez ügyben.²¹ Ráadásul egy esetleges csatlakozás Törökországnak nemcsak az EU-hoz, de a NATO-hoz való viszonyát is megkérdőjelezné.

Egy másik alternatív lehetőséget jelenthetne az Eurázsiai Gazdasági Unió. Ezt az integrációt 2014 májusában hozta létre Oroszország, Belarusz és Kazahsztán a 2010-ben megalakított vámunióra építve. Az integráció az EU-hoz hasonlóan egységes piacot kíván létrehozni, közös agrár-, ipari, energia- és közlekedési politikával. Bár az Eurázsiai Gazdasági Unió elsősorban a posztszovjet államokat célozza, más országok előtt is nyitva áll. Nazarbajev kazah elnök nagy pártolója a törökök bevonásának, ami az orosz-török csúcstalálkozókon is rendszeresen felmerült, de valójában inkább politikai szólamnak tekinthető, és nem annyira a gazdasági racionalitás diktálja.

További alternatívaként felmerülhetne egyfajta muszlim blokk létrehozása, amire az 1997-ben létre éppen török kezdeményezésre létrehozott D8 jelenthet példát. A legjelentősebb muszlim államokkal, Pakisztánnal, Bangladdessal, Malajziával, Indonéziával, Egyiptommal, Nigériával és Iránnal kialakított együttműködés azonban szintén inkább csak laza együttműködési próbálkozás, semmint egy, a gazdasági folyamatokat alapvetően meghatározó integráció.

²⁰ Pantucci–Petersen, 2013

²¹ Bár elvi szinten támogatják Törökország közeledését, a török népcsoportba tartozó, Kínában élő ujgurok sorsa érzékeny területe a kétoldalú kapcsolatoknak. Wang (2016)

Összegzés

A külső alternatívákat értékelve megállapíthatjuk, hogy bár az EU gazdasági nehézségei és visszaeső kereslete is külgazdasági kapcsolatainak diverzifikálására és új piacok keresésére ösztönözte Törökországot (Afrikában, a Közel-Keleten, a posztszovjet régióban vagy Ázsiában), ezek a kapcsolatok messze elmaradnak az európai piac súlyától és az együttműködés fontosságától. A török politikusok nyilatkozatai az Európán kívüli alternatívák tekintetében inkább túlzónak tekinthetők, amelyek az európai döntéshozók és a török közvélemény befolyásolására szolgálnak, és jóval kevésbé tükrözik a gazdasági racionalitásokat. Törökország számára a szoros európai gazdasági kapcsolatok elsődleges prioritás marad. Bár a „keleti nyitás” Törökország esetében – elsősorban a sokáig elfeledett szomszédos régiók, de a távolabbi ázsiai és afrikai piacok irányában is – valós lehetőségeket rejt, ezek csak járulékos előnyöket jelenthetnek, de nem képezhetik tényleges alternatívát az EU kapcsolatoknak.

Ugyanakkor Törökország geopolitikai súlya és szerepe az utóbbi időben ténylegesen megnőtt: mint sikeres feltörekvő gazdaság, amely a G20 tagja; mint energetikai „hub” (csomópont), elsősorban az európai gázellátás tekintetében; mind migrációs puffer-állam; vagy akár mint „muszlim mintaállam” pozitív példa lehet a térség államai számára. És mindez stratégiai fontosságúvá teszi Törökországot az Európai Unió számára is.

Felhasznált irodalom

Coşkun, Bezen Balamır (2016): The Post-Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy. E-International Relations június 3., <http://www.e-ir.info/2016/06/03/the-post-davutoglu-era-in-turkish-foreign-policy/>

Davutoğlu, A (2010): Turkey's Zero Problems Foreign Policy. Foreign Policy, május 20, http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20/turkeys_zero_problems_for_eign_policy

Davutoğlu, Ahmet (2012): Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring. Turkey Policy Brief Series, No. 3., International Policy and Leadership Institute (TEPAV)

Hauge, Hanna-Lisa – Atila Eralp – Wolfgang Wessels – Nurdan Selay Bedir (2016): Mapping milestones and periods of past EU-Turkey relations. FEUTURE Working Papers, September

Kalin, İbrahim (2011): Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. Perceptions, Vol. 16., No. 3. pp. 5-23.

Kirişçi, Kemal (2009): The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. New Perspectives on Turkey, No. 40. pp. 29-57.

Lewis, Bernard (1965): The Emergence of Modern Turkey. Oxford, Oxford University Press, 1965

Öniş, Z. – Kutlay, M. (2013). Rising Powers in a Changing Global Order: the political economy of Turkey in the age of BRICS. Third World Quarterly, 34. 8., pp. 1409–1426.

Pantucci, Raffaello – Alexandros Petersen (2013): Turkey: Abandoning the EU for the SCO? The Diplomat. , February 17, <http://thediplomat.com/2013/02/17/turkey-abandoning-the-eu-for-the-sco/>

Şimşek, Mehmet [2014]: How Turkey Will Escape the Middle-Income Trap. The Wall Street Journal Europe, October 1. 15. o.

Ünay, Sadik [2012]. Domestic Transformation and Raison du Monde: Turkey's Nascent Competition State. Emerging Markets Finance and Trade, Vol. 48. Suppl. 5. pp. 7-18.

Wang, Lina (2016): Will Turkey Join the Shanghai Cooperation Organization Instead of the EU? The Diplomat, november 24. , <http://thediplomat.com/2016/11/will-turkey-join-the-shanghai-cooperation-organization-instead-of-the-eu/>

Yilmaz, Ayberk – Pinar Yasar - Donato De Rosa (2017): Turkey's GDP revision: understanding the sources of changes. Macroeconomics and fiscal management focus note. Washington, D.C. : World Bank Group.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/276761487827999442/Turkey-s-GDP-revision-understanding-the-sources-of-changes>